

Ivana Matas Ivanković, Goranka Blagus Bartolec

SUBJEKT U HRVATSKIM POSLOVICAMA

dr. sc. Ivana Matas Ivanković, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, imatas@ihj.hr, Zagreb
dr. sc. Goranka Blagus Bartolec, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, gblagus@ihj.hr, Zagreb

izvorni znanstveni članak

UDK 398.9(497.5)

821.163.42-84:39

811.163.42'367.332.6

rukopis primljen: 14. 9. 2015.; prihvaćen za tisak: 22. 12. 2015.

Poslovice su minijaturne strukture koje u sažetom obliku iznose zaokruženu misao, kontekstualno uključenu, ali opet univerzalnu. Kao govorni čin one su specifične – poslovičom se iznosi misao koja vrijedi za sve: dolazi od mnoštva pojedinaca koji su proživjeli isto i čije se iskustvo saželo u određenu posloviču, a iznosi se u konkretnoj situaciji u kojoj sudjeluju govornik i sugovornik. Po svojoj strukturi poslovice su uglavnom izjavne rečenice, ali su i svojevrsni citati, strukture koje govornik preuzima kao gotove uklopajući ih u konkretan trenutak. U ovom radu analiziraju se gramatička i značenjska obilježja subjekta u poslovicama. U sintaktičkoj analizi izdvajaju se temeljne rečenične strukture u svakoj posloviči, odnosno njezin predikat i pripadajući subjekt. Subjekt se u rečenici promatra kao nositelj radnje i njime se može uspostaviti direktna veza između govornika, sugovornika i situacije, ali je često, s obzirom na tendenciju k univerzalnosti posloviča, govornik prikriven iza općih istina: iako govornik u konkretnoj situaciji upućuje sugovorniku neku misao, njegovo osobno iskustvo i on sam kao kazivač u drugom su planu u odnosu na opće vrijednosti poslovice koju je izrekao.

Ključne riječi: *poslovice; subjekt; sintaktička analiza; značenjska obilježja*

1. Uvod

Formalni ili gramatički subjekt odnosi se uvijek na imensku riječ u nominativu koja imenuje nositelja radnje. No osim toga formalnog postoje i drugi aspekti kada se govori o subjektu. „Jedan od problema u vezi s time na koji se valja osvrnuti malo opširnije, mogao bi se formulirati ovako: ako se u mnogim prirodnim jezicima po formi, tj. po gramatici, može izdvojiti nešto što nazivamo subjekt, onda bi se pretpostavilo da mu na drugoj razini, tj. u semantici, psihologiji ili pragmatici, odgovara također nešto što je zajedničko.” (Kunzmann-Müller 2008: 10). Dakle, uz formalni kriterij važan je i

semantički, koji je temelj mnogim novijim promišljanjima o subjektu kao kategoriji koja ima svoje prototipno ostvarenje, ali i niz primjera koji odstupaju od te prototipnosti. Prototipni subjekt bio bi imenica u nominativu sa semantikom agensa (tj. subjekt koji djeluje svojom voljom i svjesno). No prema Buljan i Kučandi u rečenici kao *Ispala mi je maramica*. dativ je po svojoj semantici bliži prototipnom agensu nego posvojnem dativu u koji se često ubraja. „S druge strane, imenica *maramica* kodirana je pomoću nominativa, padeža subjekta, a određuje i sročnost (*Ispale su mi maramice*), što je još jedno morfosintaktičko obilježje subjekta. No ako se promatra semantika te rečenice, vidljivo je da je imenica *maramica* aficirani predmet, odnosno da ima semantičku ulogu pacijensa. Subjektivizacija pacijensa iz pragmatičkih razloga nije neuobičajena pojava, ali je tada ta činjenica u hrvatskom (ili drugim jezicima) najčešće kodirana u rečenici bilo pomoću pasivne morfologije bilo pomoću čestice *se* ili njezinog ekvivalenta” (Buljan – Kučanda 2004: 91). Ta se višestrukost može sumirati: „Iz ovoga što smo do sada rekli proizlazi da i nominalni izraz u dativu i NP u nominativu imaju neka svojstva subjekta, ali su ona različito raspoređena. NP u dativu ima semantička i pragmatička obilježja subjekta dok NP u nominativu ima morfosintaktička obilježja.” (Buljan – Kučanda 2004: 91).

Drugi sintaktički otklon čine imenske riječi u genitivu uz egzistencijalne glagole. S obzirom na to da egzistencijalne rečenice utvrđuju ili negiraju egzistenciju nekog entiteta ili ga uvode u diskurs (usp. Birtić 2001: 8), taj je entitet nositelj glagolske radnje u takvoj rečenici, a u određenim uvjetima genitiv je moguće zamijeniti nominativom (npr. *Nedostaje soli.* = *Nedostaje sol.*).

Iako su te interpretacije uzete u obzir, u ovom radu nije se dublje zalazilo u problematiku i teorijske pristupe subjektu, već se na ograničenom korpusu poslovia analiziralo kako se gramatičke kategorije subjekta kao nositelja radnje izražavaju u specifičnome komunikacijskom činu kao što su poslovice. S obzirom na usku povezanost subjekta i predikata ovaj se rad nastavlja na rad *Predikat u hrvatskim poslovicama* (usp. Blagus Bartolec – Matas Ivanković 2014).

Korpus na kojemu je napravljena analiza subjekata sastoji se od otprilike 800 poslovia.¹ „Poslovica je govorna i pisana forma koja spada u mikrostrukture i koja ima, između ostalih, važnu didaktičku, poučnu funkciju u jeziku, a utemeljena je na tradiciji. Ona obično uopćava životne pojave, ima relativno ustaljenu površinsku strukturu koju prate specifična prozodijska obilježja (rima, aliteracija i sl.)” (Škara 1997: 14–15). Sintaktička analiza poslovia počinje izdvajanjem temeljne rečenične strukture u svakoj poslovi, odnosno njezina predikata i pripadajućeg subjekta. Kekez poslovice dijeli na jednodijelne i dvodijelne,² no u analizi se pokazalo da postoje poslovice koje imaju četiri

¹ Poslovice su prikupljene iz *Mementa hrvatskog jezika – narodne poslovice* Stjepana Puljiza u kojemu su zapisane u standardnojezičnom obliku. Budući da je cilj ovoga rada analiza gramatičkih obilježja i da je tako dobiven korpus dovoljno velik za tu analizu, kao izvor nisu upotrijebljene zbirke koje poslovicama pristupaju primarno kao usmenoknjiževnim oblicima, u kojima se njeguje usmena riječ i čuvaju dijalektna obilježja.

² „Sintaktički je uvijek cjelovita, sastoji se od rečenice, jednodijelne ili dvodijelne. Kada je dvodijelna, govorimo o *binarnoj kompoziciji*, čime odmah potvrđujemo da poslovica posjeduje i kompozicijsku strukturu. Iako minijaturna, ona ipak postoji i najviše odgovara semantici u suodnosu, u procesu, komparaciji,

dijela (*Dok daješ, | dobar si, | kad ne daješ, | ništa si.*), 24 ih ima tri dijela (*Jedno koljeno stječe, | drugo uzdržava, | a treće rastječe.*, *Kada brod nastrada, | i budala zna | da nije dobro plovio.*), 310 ih ima binarnu kompoziciju (*Koga nema, | bez njega se može.*, *Što oko ne vidi, | srce ne zaželi.*), a ostale su jednodijelne (*Hrabrima i zvijezde pomažu.*, *Jedna lastavica ne čini proljeće.*, *Vatra vatru ne gasi.*, *U laži su kratke noge.*). Podjelom poslovice prema rečenicama dobiveno je oko 1200 jednostavnih rečenica na kojima je napravljena analiza.

2. Gramatička obilježja subjekta u poslovicama

Gramatička su obilježja subjekta rod, broj i padež (usp. Silić – Pranjković 2005: 294), a s predikatom se slaže u licu i broju. Od gramatičkih obilježja subjekta u poslovicama zanimljiva je kategorija lica jer su poslovice s jedne strane univerzalne, sažimaju ljudsko iskustvo, stečenu mudrost i odnose se na sve nas, a s druge strane uključuju se u konkretnu situaciju te podrazumijevaju govornika i sugovornika te katkad izravno obraćanje govornika s namjerom da sugovorniku da neki savjet ili uputu.

2.1. Lice

Predikatnom kategorijom lica uspostavlja se izravan odnos sa subjektom. Iako prilikom izricanja poslovice u komunikaciji sudjeluju i govornik i sugovornik, što bi pretpostavljalo češću upotrebu 1. ili 2. lica, analiza pokazuje da je najbrojnija skupina poslovice (62 %) u kojoj je predikat, pa tako i subjekt, u trećem licu jednine.³ Subjekt je živo, i to vrlo često čovjek (*Čovjek se uči do smrti.*), čime se izražavaju opća pravila koja se odnose na konkretno ljudsko iskustvo, ali subjekt je i neka životinja ili imenica koja označuje neživo (*Kad ovca bleji, izgubi zalogaj.*, *Bogatstvo rađa brige.*). Oko 18 % poslovice ima predikat i subjekt u 2. licu jednine (*Ako imaš cilj, naći ćeš put.*), od čega se velik broj pojavljuje u imperativu (*Čitav svijet smatraj poštenim, ali nikomu ne vjeruj.*, *Ako nemaš krila, ne pokušavaj letjeti.*). Veći broj oblika u drugom licu jednine potencira poučnu dimenziju poslovice. Uz drugo lice predikata subjekt je uglavnom neizrečen, a odnosi se na sugovornika kojemu se govornik obraća, upućuje mu neki savjet ili pouku (*Ako gradiš kuću, ne ostavljaj je bez krova.*), a jednina upućuje i na određenu intimnost jer se savjet obično daje nekome bliskomu, konkretnoj osobi, a ne skupini, zato i nisu zabilježeni oblici u 2. licu množine (usp. Blagus Bartolec – Matas Ivanković 2014: 334).

Iako poslovice iznose univerzalne istine koje izgovara govornik kao vlastiti sud, mali broj poslovice u prvom licu može se protumačiti kao potreba za objektivnošću: govornik iznosi opće istine, „činjenice” koje vrijede za sve, pri čemu njegovo osobno iskustvo nije toliko važno koliko opća vrijednost izrečene poslovice. Poslovice je „takva

potencijalnosti i sl. Takvi su primjeri građeni na načelu suodnosa: *ako-onda, bolje-nego, tko-taj* itd.” (Kekez 1996: 45). Iz ovog se opisa vidi da je broj dijelova ustvari broj rečenica, a broj rečenica ovisi o broju predikata.

³ U ukupnom postotku dio otpada i na rečenice u kojima kategorija lica nije određena kao što su bezlične rečenice (*Bez krila se ne može letjeti.*, *Brzo se oprasta, ali sporo zaboravlja.*) i eliptične rečenice (*Polako, ali sigurno.*, *Oko za oko, zub za zub.*).

misao koja pruža mogućnost distanciranja od izrečenoga i daje mogućnost slušaocu da odabere značenje koje odgovara njegovu očekivanju. Njihova prepoznatljivost olakšava govorni kontakt i čini konverzaciju opuštenom, a osim toga lakše je preuzeti već gotovu misao nego stvarati sam novu. Naime, riječ tradicije izaziva veće povjerenje nego riječ pojedinca.” (Škara 1997: 135). To potvrđuje i samo jedna poslovice koja uključuje prvo lice jednine (iako je subjekt kao zalihostan neizrečen): *Kaži mi s kim si, da znam tko si.*, i nekoliko njih u 1. licu množine: *Svi ćemo mi položiti račune.*, *S vremenom postajemo pametniji.*, *Ne možemo biti svi lijepi i bogati, ali svi možemo biti dobri i poštteni.*

2.2. Padež

Nominativ je osnovno gramatičko obilježje subjekta, ali postoje i drugi padežni oblici koji ne zadovoljavaju taj kriterij, tj. semantički subjekti koji se ne pojavljuju u nominativu nego u zavisnom padežu. „U tradicionalnoj gramatici subjekt se dijeli na gramatički (u nominativu) i logički (u drugim padežima).” (Barić i dr. 1997: 421). Iako prema toj gramatici „u gramatičkom ustrojstvu rečenice logičkom subjektu nema mjesta” te ih i Silić i Pranjković obrađuju u poglavlju o neraščlanjenim jednostavnim rečenicama,⁴ ovdje su zbog semantičkih i pragmatičkih posebnosti i oni uzeti u obzir.

2.2.1. Nominativ

Nominativ je prototipni padež subjekta, što analiza poslovice i potvrđuje. Najveći broj imenskih riječi u službi subjekta javlja se u nominativu, bilo jednine, bilo množine: *Hrabrima i zvijezde pomažu.*, *Dobar savjet cijene nema.*, *Male ptice mala gnijezda viju.*

Ovdje treba izdvojiti i pasivne rečenice s pasivom od aktivnih oblika glagola i čestice *se*: *Iskustvo se skupo plaća.*, *Sijeda se glava učiti ne daje.*, *Vol se veže za rogove, a čovjek za riječ.* Iako je u takvim rečenicama iskazan subjekt, pravi vršitelj radnje ostao je neizrečen, a one se odnose na univerzalnog recipijenta koji u konkretnoj situaciji može biti i govornik i sugovornik (moguće je zamisliti konkretizaciju *Iskustvo sam skupo platio.*, *Sijedu glavu naučiti ne možeš.*).

Budući da je nominativ prototipni padež subjekta, podrazumijeva se da bi u nominativu bio i neizrečeni subjekt. „Subjekt se u hrvatskome standardnom jeziku uglavnom izostavlja kad je zališan, a zališan je vrlo često, pogotovo u prvome i drugome licu...” (Silić – Pranjković 2005: 296). U gotovo petini poslovice subjekt je neizrečen. Najviše je izostavljenih zamjenica u drugom licu (*Prijatelje nasamo opominji, javno ih hvali.*, *Ufaj se u se i u svoje kljuse.*), što je u skladu sa savjetodavnim karakterom poslovice, ali izostavljena su i druga lica (1. l. jd.: *Kaži mi s kim si, da znam tko si.*, 1. l. mn.: *S vremenom postajemo pametniji.*, 3. l. mn.: *Bolje je da ti zavide, nego da te žale.*).

⁴ „U neraščlanjene se svrstavaju i one jednostavne rečenice u kojima se javljaju glagoli koji znače postojanje (tj. egzistencijalni glagoli). Dopuna kojom se označuje ono što jest ili ono što nije, odnosno ono čega ima ili ono čega nema dolazi u takvim rečenicama u genitivu.” (Silić – Pranjković 2005: 317).

U višestruko složenim rečenicama subjekt ili dio subjekta može biti izrečen u jednoj surečenici, ali izostavljen u drugoj (što je rezultat jezične ekonomičnosti): **Jedno koljeno stječe, drugo uzdržava, a treće rastječe.**

2.2.2. Genitiv

Genitivni oblici uz egzistencijalne glagole uzeti su u obzir zbog toga što su oni nositelji radnje i zbog toga što su zamjenjivi s nominativom: „1. u egzistencijalnim rečenicama javljaju se glagoli *biti* i *imati*, što ukazuje na davno uočenu, vjerojatno, univerzalnu vezu između tih dvaju glagola; 2. imenica (imenska sintagma) u egzistencijalnoj rečenici može imati s određenim distribucijskim ograničenjima padež nominativa i genitiva (za razliku od posvojnog *imati*).” (Birtić 2001: 9).

U pregledanom su korpusu s glagolima *biti*, *imati*, *nemati*, *naći se*, *nedostajati* i genitivom kao nositeljem glagolske radnje zabilježene poslovice: *Dok je glave, bit će i kape.*, *U svakom žitu ima kukolja.*, *Nema dana bez događaja.*, *Koga nema na diobi, nema mu ni dijela.*, *I među trnjem nađe se cvijeća.*, *Ako ti nedostaje oduševljenja, ništa veliko nećeš postići...*

2.2.3. Dativ

Funkcionalni pristupi daju prednost funkcionalnim obilježjima gramatičkih relacija u odnosu na formalna obilježja, pa su, kako je već u uvodu najavljeno, ovdje kao subjekt promatrani i dativi koji sadržavaju semantička i pragmatička obilježja prototipnog subjekta, ali im nedostaje oblik nominativa kao padeža koji prototipno enkodira subjekt (usp. Belaj – Kučanda 2007: 6). Takve su poslovice, primjerice: *Lakomcu je vazda malo.*, *Teško marvi kad čobana nema.*, *Vinogradu ne treba molitva nego motika.* Tu se zbog dativnog oblika vezničke skupine mogu ubrojiti i rijetki rečenični primjeri kao: *Blago onome koji zna da ne zna, a hoće saznati.*

*„To sum up, the above sentences show that the dative NP does not have a clear syntactic function, that is, it is not clear which grammatical relation to assign to it. It has the coding properties of an indirect object, but it has the semantic and pragmatic properties of prototypical subjects. Since most definitions of subject include also the semantic and pragmatic elements, the notion ‘subject’ is often confusing and its morphosyntactic properties should be terminologically distinguished from its semantic and pragmatic properties.”*⁵ (Belaj – Kučanda 2007: 11).

⁵ Da zaključimo, navedene rečenice pokazuju da dativna imenska skupina (NP) nema jasnu sintaktičku funkciju, tj. nije jasno koju joj gramatičku relaciju pripisati. Ima kodirajuća obilježja neizravnog objekta, ali ima semantička i pragmatička obilježja prototipnog subjekta. Budući da definicije subjekta uključuju semantičke i pragmatičke sastavnice, pojam ‘subjekt’ često zbunjuje i njegova morfosintaktička obilježja trebalo bi terminološki razgraničiti od semantičkih i pragmatičkih obilježja.

2.3. Neraščlanjene rečenice (rečenice bez gramatičkog subjekta)

Iako je tema rada subjekt, treba navesti i rečenice u kojima nema subjekta jer ili nema predmeta koji vrši radnju ili je nepoznat ili se ne želi imenovati: *Dok se jednom ne smrkne, drugomu ne osvane.*, *Bez krila se ne može letjeti.*, *Da bi se ugasio požar, ne troši se čista voda.* Obezličanjem glagolskih oblika koji se mogu upotrijebiti i kao lični postižu se depersonalizacija i univerzalnost poslovice. U takvoj poslovice naizgled nije uključen ni govornik, ni sugovornik, ni onaj o kome se govori iako je cilj poslovice da savjetuje ili da iznese sud o nekoj konkretnoj situaciji.

3. Subjekt u poslovicama i vrste riječi

Subjekt se po značenju može odrediti kao predmet o kojem se govori, odnosno koji je nositelj predikatne radnje. U službi subjekta javljaju se prije svega imenice, jer je njihovo kategorijalno obilježje predmetnost, a analiza je pokazala da i druge vrste riječi mogu imati funkciju subjekta.

3.1. Imenice

Iako velik broj poslovice nema izrečen subjekt, ipak je u najvećem broju primjera on izrečen, i to upravo imenicama, koje, s obzirom na široka životna iskustva koje poslovice pokrivaju, mogu biti različite: *Bez borbe ne vrijedi pobjeda.*, *Bog dao, Bog i uzeo.*, *Čovjek je čovjeku vuk.*, *Gdje je cvijet, tu je med.*

Imenice mogu biti određene pridjevom: *Bolja je mršava nagodba nego debela parnica.*, *I crna koka nosi bijela jaja.*, *Lijep je obraz nijema preporuka.*; ili zamjenicom: *Svaki dan svoju brigu nosi.*, *Nijedno zlo ne traje vječno.*, *Ničija sila nije zauvijek.*

Kada se poslovicom želi naglasiti suprotnost ili sličnost, kao subjekt dolaze dvije imenice povezane veznikom *i*: *Sila i pravda ne idu zajedno.*, *Trud i učenje – brat i sestra.*

Subjekt se katkad sastoji od sklonjivog broja i imenice: *Jedna lastavica ne čini proljeće.*, *Jedna šugava ovca cijelo stado ošuga.*, *Kada su u domu dvije domaćice, blato je do koljena.*, *Dva lava u istom gnijezdu bit' ne mogu.*, *Četiri oka više vide.* Imenica uz broj može se i izostaviti: *Jedno koljeno stječe, drugo uzdržava, a treće rastječe.*

Kao zasebne mogu se izdvojiti kvantifikacijske skupine koje se sastoje od količinskog priloga i imenske riječi u genitivu: *Gdje je mnogo babica, kilava su djeca.*, *U svakoj laži pola istine.*

3.2. Zamjenice

Subjekt u poslovicama izriče se i zamjenicom (iako su zamjenice kao zalihosne često ispuštene). To može biti osobna zamjenica, kada je poslovice izravno adresirana na sugovornika: *Kada se dvojica tuku, ti ne budi treći.*, no takve su poslovice rjeđe i subjekt je uglavnom neodređen ili uopćen, čime se potencira univerzalnost poslovice: *Nitko u svom selu prorok nije.*, *Ako netko ne mijenja svoje mišljenje, ili je vrlo mudar ili je budala.*, *Svatko na svoj mlin vodu navraća.*, *Sve je dopušteno u ljubavi i u ratu.*

Zamjenice se pojavljuju i u subjektnim rečenicama u kojima zavisnosložena rečenica počinje zamjenicama *tko* ili *što*, koje su formalno u nominativu, ali se uobičajeno pri rečeničnoj analizi promatraju kao veznici, tj. vezna sredstva (usp. Barić i dr. 1997: 281, Silić – Pranjković 2005: 251). Takvi su primjeri: *Tko čeka, dočeka.*, *Puno dobiva, tko ne igra.*, *Što mačka koti, miševe lovi.*

3.3. Poimeničeni pridjevi

Budući da su poslovice sažeti oblici, izostavljaju se suvišni dijelovi i pridjev preuzima funkciju imenice. Uz pridjeve *dobro* i *zlo* (*Dobro se brzo zaboravi, a zlo se dugo pamti.*, *Nijedno zlo samo ne dođe.*), koji se već uvriježeno smatraju imenicama (usp. npr. Birtić i dr. 2012.), javljaju se i drugi pridjevi: *Bogat jede kad hoće, a siromah kad može.*, *Poštuj starije, i tebe će mlađi.*, *Što veliki zakuhaju, mali moraju platiti.* I to obilježje poslovice moguće je promatrati u svjetlu uopćavanja: konkretna osoba ili situacija u drugom je planu, a naglašava se kvaliteta ili osobina.

3.4. Infinitiv

Upotreba poslovice često je motivirana nekim djelom, nečim što je netko napravio ili će napraviti, pa je potrebno o tome izreći i svoje mišljenje. Stoga je subjekt u nekim poslovicama izražen infinitivom⁶ (*Jedno je govoriti, a drugo je učiniti.*), koji je katkad i proširen (*Dobro je i u paklu imati prijatelja.*, *Lako je tuđim zubima kruh jesti.*). Zanimljivo je da takve poslovice često imaju dvodijelnu strukturu (*Bogata je teško darivati i sita častiti.*), u kojoj dijelovi uglavnom izriču suprotnost (*Jedno je trčati, a drugo je stići.*, *Griješiti je ljudski, opraštati božanski.*, *Bolje spriječiti nego liječiti.*).

3.5. Subjektna rečenica

Već je rečeno da je većina poslovice jednodijelna, no velik broj sastoji se i od dvaju dijelova. Često je riječ o zavisnosloženim rečenicama u kojima je zavisna komponenta upravo subjektna rečenica koja se cijela prema glavnoj rečenici odnosi kao subjekt prema predikatu.

U odnosnim subjektnim rečenicama zavisna rečenica uvedena je odnosnim zamjenicama: *Što oko ne vidi, srce ne zaželi.*, *Tko čeka, dočeka.*, *Sretan koji ništa ne duguje.* Takve rečenice mogu se pojaviti s pokaznim zamjenicama koje su sa supstitutivnim veznim sredstvima u korelativnom odnosu: *Nije bogat onaj tko puno ima, nego onaj komu se malo hoće.*, *Zakon je ono što selo odluči.* Pritom su najbrojnije rečenice s *tko* (najčešće u inverziji), koje se odnose na nositelja radnje, jer se njima na najizravniji način komentira kako se tko ponaša ili što radi, što će poslužiti kao uvijena pouka onomu komu je poslovice izrečena: *Tko brzo sudi, brzo se i kaje.*, *Mudar je onaj koji znade biti i lud i pametan.*

⁶ Usp. Barić i dr. 1997: 422, Silić – Pranjković 2005: 295.

U izričnim se subjektivnim rečenicama zavisne rečenice uvode pasiviziranim glagolskim oblicima ili predikatnim izrazima (imenskim ili priložnim) koji označuju mišljenje, osjećanje, govorenje, percipiranje i sl. U službi veznih sredstava u takvim rečenicama dolaze veznici *da* i *kako* (usp. Silić – Pranjković 2005: 332). Takve su samo dvije poslovice: *Bolje je da ti zavide, nego da te žale.*, *Komu je Bog u pomoći, ne treba da se za nj ljudi misle.*

4. Značenjska obilježja subjekta u poslovicama

Značenjska obilježja poslovice primarno se temelje na dvama aspektima – na stvarnom iskustvu izvanjezičnog svijeta koji se prenosi u sadržaj poslovice i daje im moralističko-poučnu dimenziju te postavkama književno-umjetničkog stila unutar kojega je poslovice određena kao najjednostavnija ili najkraća usmenoknjiževna forma (Kekez 1986: 167) koja se ne iščitava isključivo posebno, kao samostalna forma, nego se obično uklapa u iskaz svakodnevnice komunikacije jer se govornici u razgovoru često služe poslovicama kako bi naglasili ili objasnili kakvu misao. Upravo na zasadama književnoga stila prijenos značenja po sličnosti (metafora) ili bliskosti (metonimija i sinegdoha) prisutan je u sadržaju poslovice općenito, ali i u subjektu kao nositelju radnje u poslovicama.⁷

Poslovice su nastale na konkretnom iskustvu, ali imaju sveopće značenje pa se „mogu [se] shvatiti i doslovno, no njihova je prava vrijednost u prenesenom značenju (*Pas koji laje ne ujeđa.*, *Sve rijeke teku u more.*, *Što ovca ležeći vidi, nije daleko.*, *Neće grom u koprive.*, *Gdje je cvijet, tu je med.*). Neke poslovice imaju samo preneseno značenje (*Prigode beru jagode.*, *Noć je uhata, a dan okat.*). Na komunikacijskoj razini prijenos značenja često je sadržajno obilježje poslovice čime se postiže veća sadržajna slikovitost pa time i jači učinak na primatelja nego da se sadržaj prenosi primarnim, tj. doslovnim znakovima.” (Blagus Bartolec – Matas Ivanković 2014: 336). Subjekt se u poslovicama pojavljuje najčešće u trećem licu. To znači da je nositelj radnje negovoritelj (osoba ili predmet) o kojemu se nešto govori. Ekscerpirani subjekti podijeljeni su u skupine po značenju. Pokazalo se da je u polovini primjera nositelj radnje osoba, najviše kao neizrečeni subjekt u 2. licu jednine: *I u paklu nađi prijatelja.*, *Ciganski se pogađaj, a gospodski plati.* Česta je imenica *čovjek*: *Čovjek ne vjeruje dok se ne opeče.*, zatim *Bog*: *Bog vidi dobro i zlo djelo, ali ne žuri.* ili neka druga imenica koja označuje osobu: *Kapetan posljednji s broda silazi.* To potvrđuje antropocentričnost poslovice, one polaze od ljudskog iskustva i njemu su namijenjene. Antropocentričnost izražavaju i poslovice u kojima je subjekt dio tijela koji je sinegdoha za čovjeka ili neku ljudsku sposobnost: *Četiri oka više vide.*, *Mudroj je glavi jedno oko dosta.*, *Jezik gore može posjeći nego mač.*⁸

⁷ „Umjesto da se promatra isključivo kao proces gramatikalizacije neke semantičke uloge ili semantizacije neke gramatičke relacije, odnos između gramatičkih relacija i semantičkih uloga može se promatrati i kao proces metonimizacije semantičkih uloga.” (Buljan – Kučanda 2004: 95).

⁸ Iako bi se navedeni primjeri mogli podvesti i pod metonimiju, sinegdoha je kao podvrsta metonimije preciznije određene s obzirom na to da se bliskost odnosa primarnog i prenesenog sadržaja temelji na odnosu dio (dio tijela) – cjelina (čovjek) (usp. Bačić 2012: 291–294).

Čovjek apstrahira prirodu koja ga neposredno okružuje i iskustva iz života i na metaforičan ih način iskazuje u poslovicama. Implicitnom metaforom (Bagić 2012: 190) čovjek se često uspoređuje sa životinjama koje se javljaju kao subjekt u posloviци: *Lijeno pseto ne ulovi zeca., Riba bez vode, a vuk bez gore biti ne može.,* a ljudsko iskustvo metaforizira se i prirodnim pojavama: *Vatra vatru ne gasi., Ne puše uvijek vjetar u krmu.* ili biljkama: *Vrba groždem ne rađa., Drvo se savija dok je mlado.* Nositelj radnje u poslovicama može biti i neki konkretan predmet iz čovjekove okoline: *Badava magarcu zlatna uzda., Crn lonac meso vari., Lonac uvijek nađe poklopac., U postolara najgore cipele.*

Osim metaforičkog značenja subjekt ima i metonimijsko značenje. Osobe koje su u stvarnosti nositelji različitih osobina ili pokretači kakvih radnji često su na temelju značenjske bliskosti zamijenjene kakvim obilježjem, prostorom i sl., koji u takvim poslovicama imaju ulogu subjekta (npr. u posloviци *Gdje je dobar glavar, tu je i selo mirno.* imenica *selo* prostorna je metonimija za stanovnike sela, a u posloviци *Lice curu udaje. lice* je metonimija za izgled).

Poslovicama se nerijetko komentira kakav postupak koji se izriče infinitivom: *Bolje besplatno raditi nego ništa ne raditi.* ili imenicom koja imenuje radnju: *Napad je najbolja obrana.*

Čovjek je misaono i duhovno biće koje promišlja o svojim postupcima u životu pa se često osobine koje ga čine misaonim, duhovne i moralne vrijednosti ili stanja povezana s ljudskim vrijednosnim sustavom javljaju kao subjekti: *Gdje nema straha, nema ni pravde., Lijenost je početak svakog zla., Nadanje je ludu radovanje., Sloboda je najveće blago., Pošteno ime ne gine.* Duhovna vrijednost, odnosno osobina koja karakterizira čovjeka i izdvaja ga od drugih bića jest i sposobnost govora, pa je riječ koja označuje tu ljudsku djelatnost subjekt u nekim poslovicama: *Budalu riječ izdaje., Bez zbora nema dogovora., Jedno je govoriti, a drugo je učiniti.*

Čovjekovom potrebom da sebe smjesti u određene prostorne i vremenske okvire motivirane su poslovice u kojima je subjekt imenica koja označuje prostor ili vrijeme: *Domovina je svagdje gdje je dobro., Crkva je da se Bog moli, a ne da se u njoj zbori., Svaki kraj ima svoje običaje., Vrijeme čini čuda., Pametnije je jutro od večeri.*

S aspekta subjekta zanimljivo je izdvojiti subjekte povezane veznikom i jer on često povezuje imenice koje su u nekoj vrsti suprotna značenja: *Budala i novac brzo se rastaju., Dobar i lud dva brata., Magarac i čovjek znaju više nego sam čovjek.*

5. Zaključak

Poslovica je kao oblik poruke univerzalna – svatko može biti pošiljatelj i primatelj poruke, svezremina je – temelji se na prošlom iskustvu mnogih, kao iskaz izgovorena je u sadašnjosti, a često je usmjerena na budućnost kao savjet koji će pomoći u određenoj situaciji. Ona je specifičan komunikacijski čin koji je istodobno konkretan (pojedinačan) i opći (zajednički). Stoga je cilj ovog rada bio proučiti subjekt kao gramatičku kategoriju koja izravno može izraziti odnos govornika, sugovornika i onoga o čemu se govori.

Pokazalo se da u više od dvije trećine poslovice subjekt nije ni govornik ni sugovornik, čime se potencira ono opće i zajedničko u poslovicama. U jednoj šestini poslovice subjekt je sugovornik, ali i on se prije može shvatiti u općem smislu nego kao obraćanje konkretnoj osobi, što potvrđuje i sadržaj same poslovice (primjerice, u posloviци *Ako nemaš krila, ne pokušavaj letjeti*. teško je zamisliti da bi sugovornik uopće mogao imati krila).

U analizi subjekta u poslovicama posebno dolazi do izražaja pitanje referencijalnosti, jer bi subjekt kao, prototipno, imenica u nominativu trebao biti referencijalan i odnositi se na pojavnost izvanjezičnog svijeta. Međutim, u poslovicama, čak i kad se odnose na osobu, referencijalnost je odsutna ili je vrlo slaba jer se ne misli ni na koga konkretno ili se eventualno misli na onoga pred kime je poslovice izrečena (*Peci kruh dok je peč vruća.*)

Analiza subjekata po značenju pokazala je da je nositelj radnje poslovice u najvećem broju primjera čovjek, bilo da se o njemu govori, bilo da se u formi 2. lica pojavljuje kao primatelj poslovice. Ostale riječi koje dolaze kao subjekti označuju ljudski svijet te, polazeći od sebe i sebi bliskih stvari koje ga okružuju, čovjek svoje mišljenje poslovice izriče kao opće istine i mudrosti.

Literatura

- Bagić, Krešimir (2012) *Rječnik stilskih figura*, Školska knjiga, Zagreb.
- Barić, Eugenija i dr. (1997) *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Belaj, Branimir, Dubravko Kučanda (2007) „On the syntax, semantics and pragmatics of some subject-like NPs in Croatian”, *Suvremena lingvistika*, 63, 1, 1–12.
- Birtić, Matea (2001) „Imati ili biti”, *Riječ*, 7, 2, 7–14.
- Birtić, Matea i dr. (2012) *Školski rječnik hrvatskoga jezika*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Školska knjiga, Zagreb.
- Blagus Bartolec, Goranka, Ivana Matas Ivanković (2014) „Predikat u hrvatskim poslovicama”, *Parémie národů slovanských VII*, ur. Eva Mrhačová, Ostrava, 331–339.
- Buljan, Gabrijela, Dubravko Kučanda (2004) „Semantičke funkcije subjekta, teorija prototipova i metonimija”, *Jezikoslovlje*, 5, 1–2.
- Kekez, Josip (1986) „Usmena književnost”, *Uvod u književnost: Teorija i metodologija*, ur. Ante Stamać i Zdenko Škreb, Zagreb, 167–173.
- Kekez, Josip (1996) *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Kunzmann-Müller, Barbara (2008) „Problematika subjekta – opći i kontrastivni aspekti”, *Fluminensia*, 20, 2, 7–21.
- Puljiz, Stjepan (2003) *Memento hrvatskog jezika – narodne poslovice*, Mentor, Split.
- Silić, Josip, Ivo Pranjković (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Škara, Danica (1997) *Glas tradicije*, Ziral, Mostar/Zagreb.

SUMMARY

Ivana Matas Ivanković, Goranka Blagus Bartolec SUBJECTS IN CROATIAN PROVERBS

Proverbs are specific miniature structures, contextually produced, and passed down from generation to generation. As a speech act, they are universal, they come from many individuals that have had the same experience, but at the same time, they are presented in a particular situation in which speaker and interlocutor participate. In this work, we analyze subject in Croatian proverbs. The study is based on a collection of nearly 800 proverbs from which 1,200 sentences with predicates and subjects were extracted, and then the grammatical and semantic features of the subject are analyzed. Most of the proverbs have subject and predicate in the 3rd person, which is related to universal character of proverbs. The subjects are mainly in the nominative, including proverbs with unstated subject. Since genitive NPs in existential sentences and some dative NPs have semantic and pragmatic properties of subjects, they are analyzed as subjects as well. Most of the subjects in proverbs are nouns, but they can be expressed with pronouns, adjectives, infinitives and clauses. Subject in proverbs mainly refer to human, sometimes an animal, plant or an object, mainly entities from the human environment. As a thinking being, man often refers to inner or moral values as subjects in proverbs. Proverbs are used in everyday communication, but they stem from folk literature, which has plenty of different figures of speech, often based on figurative meaning. Implicit comparisons are sentenced as metaphors, but very often proverbs use metonymy and synecdoche in calling a thing or concept not by its own name but rather by the name of something associated in meaning with that thing or concept. Although the speaker is saying the proverb to a particular interlocutor in a specific situation, very often his personal experience and he as the narrator are hidden behind general truths and traditional values expressed in a proverb.

Key words: *proverbs; subject; syntactic analysis; semantic properties*